

SAVEZ SLIJEPIH
CRNE GORE

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE IZBORNOG ZAKONODAVSTVA U ODNOSU NA OSOBE S INVALIDITETOM

Podgorica, septembar 2023. godine

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

VLADA CRNE GORE
MINISTARSTVO JAVNE UPRAVE

MINISTARSTVO
EVROPSKIH POSLOVA

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

CZIP

IZDAVAČ:

Goran Macanović, Savez slijepih Crne gore

AUTOR:

Radna grupa

Prelom i dizajn:

Štamparija LAPIS

Štampa:

Štamparija LAPIS

TIRAŽ:

160 komada

Preporuke su kreirane u okviru projekta “Biram da biram” koji realizuje Savez slijepih Crne Gore. Projekat je podržan kroz program „OCD u Crnoj Gori – od osnovnih usluga do oblikovanja politika – M’BASE“ koji sprovode Centar za građansko obrazovanje (CGO), Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Centar za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore (CZIP) i Politikon mreža. Projekat finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave. Sadržaj ovih preporuke isključiva je odgovornost Saveza slijepih Crne Gore i ne odražava nužno stavove CGO-a, Evropske unije ili Ministarstva javne uprave.

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

SADRŽAJ:

SKRAĆENICE:.....	4
UVODNE NAPOMENE – POTREBA ZA REFORMOM IZBORNOG ZAKONODAVSTVA.....	5
PRAVNI OKVIR	9
ORGANI ZA SPROVOĐENJE IZBORA.....	16
PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE IZBORNOG ZAKONODAVSTVA U ODNOSU NA OSOBE S INVALIDITETOM	18
1. OSNOVNE ODREDBE	18
2. BIRAČKO PRAVO	19
3. ORGANI ZA SPROVOĐENJE IZBORA.....	20
4. PREDLAGANJE I UTVRĐIVANJE IZBORNIH LISTA ...	23
5. PREDSTAVLJANJE PODNOSILACA/TELJKI IZBORNIH LISTA I KANDIDATA/KINJA SA IZBORNIH LISTA.....	23
6. SPROVOĐENJE IZBORA.....	24
7. UTVRĐIVANJE I OBJAVLJIVANJE REZULTATA IZBORA.....	27
8. ZAŠTITA BIRAČKOG PRAVA	28
9. POSMATRAČI/ICE IZBORA.....	28
10. KAZNENE ODREDBE.....	29
ZAKLJUČAK.....	30
O SAVEZU SLIJEPIH CRNE GORE	31

SKRAĆENICE:

BM - Biračko mjesto

BO - Birački odbor

BSI - Birač/ica s invaliditetom

DIK - Državna izborna komisija

MUP - Ministarstvo unutrašnjih poslova

OIK - Opštinska izborna komisija

OOV - Osobe oštećenog vida

OSI - Osobe s invaliditetom

SSCG - Savez slijepih Crne Gore

UVODNE NAPOMENE – POTREBA ZA REFORMOM IZBORNOG ZAKONODAVSTVA

Osobe s invaliditetom (OSI) širom Crne Gore ostvaruju svoje biračko pravo. No, postavlja se pitanje može li se njihovo biračko pravo ostvariti prema temeljnim međunarodnim standardima glasanja i domaćem zakonodavstvu u smislu samostalnog i tajnog glasanja?

Ustav Crne Gore garantuje opšte i jednako biračko pravo i tajnost glasanja za sve njene državljane/ke. Pravo na politički i javni život zajednice OSI regulisano je brojnim pozitivno-pravnim aktima koje je Crna Gora donijela ili ratifikovala, a uključuje aktivno i pasivno biračko pravo OSI.

OSI, građani/ke Crne Gore, nedovoljno učestvuju i rijetko su zastupljeni u političkom životu. Što se tiče aktivnog biračkog prava u Crnoj Gori, tek treba obezbijediti adekvatne uslove za samostalno i tajno glasanje ove populacije.

Tradicionalno, OSI još uvijek nisu samostalne tokom glasanja, budući da često zavise od drugih ljudi ili uopšte svoje biračko pravo ne mogu ostvariti na samom biračkom mjestu, pa stoga imaju ograničeno samostalno donošenje odluka. OSI se oslanjaju na članove porodice koji često utiču na njihovu volju, čime se ugrožavaju načela samostalnosti i tajnosti tokom glasanja.

Iako nedovoljno uključene u oblasti političkog i javnog života, OSI pokazuju veliki interes za sam čin glasanja na izborima. Ono što onemogućava aktivnije učešće OSI zapravo su **predrasude društva, kao i brojne fizičke i nematerijalne prepreke koje ih zadržavaju unutar svojih domova.**

Ostvarivanje biračkog prava za OSI u Crnoj Gori nije omogućeno na dostojanstven i ravnopravan način. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom navodi da države potpisnice OSI garantuju njihova politička prava i mogućnost da ta prava uživaju na osnovu jednakosti sa drugima, pa se Crna Gora njenom ratifikacijom obavezala da će OSI omogućiti i stvoriti uslove za aktivno i pasivno uživanje biračkog prava.¹ Međutim, realna situacija ne pokazuje da akteri i institucije koje učestvuju u izbornom procesu, preduzimaju korake i omogućavaju da OSI mogu da biraju, ali i da budu birani.

Građani/ke mogu uticati na političke procese činom glasanja, pridruživanjem političkoj partiji, te kandidaturom, ali u ovim težnjama, OSI nailaze na mnogobrojne prepreke. Ljudsko je pravo svake OSI da efektivno i u potpunosti može učestvovati u političkom i javnom životu na ravnopravnoj osnovi sa drugima.

Kada se govori o OSI, često se naglašava da su u našoj društvenoj stvarnosti prilično pasivne, u nekom vidu izolacije unutar sopstvenih domova ili institucija. Usljed nepristupačnosti okruženja, procedura, ali i informacija, OSI nemaju uslove koji bi omogućili aktivnije učešće u procesima donošenja odluka, izbora predstavnika/ca, učešća u debatama i slično. Da bi mogli da prate i daju svoj doprinos kako u zaštiti ljudskih prava, tako i u procesu pristupanja EU, OSI moraju da imaju pristupačne informacije, programe i pristupačna biračka mjesta (BM). U vezi s tim, potrebno je da svi akteri budu uključeni u implementaciju već postojećih propisa, ali i da iste unapređuju.

Do 2014. godine OSI su uglavnom, ako su glasale na izborima, to činile uz pomoć asistenata, te glasanjem putem pisma, od kuće. Od 2013. godine, kada su prvi put pilotirani na predsjedničkim izborima, osobe oštećenog vida (OOV) imaju priliku glasati putem šablona za glasanje.

¹ Član 29 UN Konvencije o pravima OSI

Propisivanje i primjena šablona za samostalno i tajno glasanje OOV kroz Zakon o izboru odbornika i poslanika 2014. godine je nešto što je vrlo pohvalno, napredno i u skladu sa pravnim standardima i praksom razvijenih zemalja.

Međutim, tokom predsjedničkih izbora u Crnoj Gori 15. aprila 2018. godine, primjena pomenutog šablona pokazala je ozbiljne nedostatke, koji su zahtijevali poboljšanja.²

U skladu sa postojećim zakonodavstvom i međunarodno preuzetim obavezama Crne Gore, a u cilju unapređenja uslova za nezavisno, tajno i dostojanstveno učešće OSI u izbornom procesu, prvenstveno kroz pristupačnost BM, procedura i glasačkog materijala, Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore i Savez slijepih Crne Gore (SSCG) u saradnji sa Misijom OEBS-a u Crnoj Gori izradili su Smjernice³ koje su korišćene za iniciranje izmjena podzakonskih akata Državne izborne komisije (DIK) koji su obavezujući za sve opštinske izborne komisije (OIK) u svim izbornim ciklusima: lokalnim, predsjedničkim, parlamentarnim.

Uprkos relativno adekvatnoj zakonskoj regulativi i kontinuiranim inicijativama koje su upućivane u susret svakom izbornom procesu, uslovi za OSI nisu bili adekvatni ni tokom Predsjedničkih izbora održanih 19. marta 2023. godine. Situacija na BM bila je uglavnom nezadovoljavajuća⁴ što se ogleda u činjenici da je veliki broj BM, iako se nalaze u javnim objektima i objektima u javnoj upotrebi, potpuno nepristupačan (primjer: nedostatak parking mjesta, stepenice na ulazu, uski ulazni prostor, dvokrilna vrata s jednim zatvorenim krilom). Što se tiče unutrašnjosti BM, iako ih je osigurala DIK, šablona za glasanje nije bilo na svim BM.

² Detaljnije na: <https://ss-cg.org/?p=4028>.

³ <https://disabilityinfo.me/ljudska-prava/item/1354-smjernice-za-unapredjenje-pristupacnosti-izbornog-procesa-za-osobe-s-invaliditetom-osi>

⁴ Detaljnije na: <https://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/537026>.

Nadalje, glasačke kutije nisu bile postavljene na nižoj visini, tako da neke kategorije birača/ica s invaliditetom (BSI) nisu mogle samostalno ubaciti svoj glasački listić i tako osigurati tajnost glasanja, a na velikom broju BM nije bilo ni niže police u glasačkoj kabini, niti etison traka za samostalno kretanje OOV na BM.

Pojedini članovi biračkih odbora (BO) su kao obrazloženje navodili da na BM nema OSI i da uglavnom glasaju putem pisma i/ili da će im pomoći ako se pojave. Kako ne postoji centralni registar OSI, zanimljivo je da članovi/ice BO tvrde da znaju nešto o čemu država Crna Gora nema evidenciju.

Tokom izbornog dana, na prethodno održanim vanrednim parlamentarnim izborima, 11. juna 2023. godine, SSCG je prvi put **sistematski nadgledao** pristupačnost BM na izborni dan u sve tri regije Crne Gore. **Pedeset (50) mobilnih posmatrača/ica** obišlo je **505 biračkih mjesta** u **20 opština** u cilju nadgledanja sprovođenja izbornog procesa u odnosu na pristupačnost BM i izbornog materijala OSI. Monitoring je vršen u **pet kategorija** i to: okolina, prilaz, ulazni prostor BM, rad biračkog odbora (BO) i uređenost prostorije BM u odnosu na fizičku pristupačnost i izborni materijal. Nalazi su pokazali da **OSI u toku izbornog dana nije bilo omogućeno dostojanstveno, samostalno i tajno ostvarivanje biračkog prava.** ⁵

Iako je DIK⁶ donijela i usvojila izmjene koje obavezuju sve OIK da obezbijede samostalnost i tajnost glasanja OSI, to se prema nalazima posmatranja nije desilo.

Uzimajući u obzir značajan broj BM na kojima su izostali elementi pristupačnosti, poput: pravilno postavljenih etison traka, šablona za glasanje na stolovima, te brošura na Brajevom pismu za informisanje, nižih polica u kabina-ma, niže postavljene glasačke kutije, može se zaključiti da ni ovaj izborni proces nije omogućio svim BSI da

⁵ <https://ss-cg.org/?p=4343>

⁶ <https://dik.co.me/obezbijedeni-uslovi-za-samostalno-i-tajno-glasanje-osoba-s-invaliditetom/>

dostojanstveno, samostalno i tajno ostvare biračko pravo.⁷

Opravdanost za kreiranje preporuka nalazi se u nepovoljnoj situaciji za građane/ke s invaliditetom, konkretno u ostvarivanju prava na inkluzivno, otvoreno učešće u izbornim procesima. Kada se govori o OSI, uglavnom se posmatra i misli na pravo da OSI biraju, ali ne i da budu birane. Preporuke su usmjerene na poboljšanje trenutnog stanja i omogućavanje učešća OSI, kako u procesima reformi, tako i u procesima donošenja odluka, a u krajnjem učešće u evropeizaciji društva.

Participativna demokratija, omogućavanje zagovaranja interesa građana/ki, nezamisliv je proces ukoliko dovede do diskriminacije, neravnopravnosti i nejednakosti. Praćenje, unapređenje javnih politika, transparentnost, odgovornost vlasti kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou ne omogućava OSI ravnopravno učešće, na jednakim osnovama, u odnosu na druge građane/ke. Sve navedeno kod OSI dovodi do jačanja osjećaja nezadovoljstva, neravnopravnosti, isključenosti, umjesto inkluzije. Unapređenje stanja u oblasti izbornog zakonodavstva preduslov je za ostvarivanje prava i ravnopravnog i jednakog učešća OSI.

PRAVNI OKVIR

Pravo na uključivanje u politički i javni život zajednice OSI, regulisano je mnogim pozitivno-pravnim dokumentima koje je Crna Gora donijela ili ratifikovala, a ono obuhvata i uključuje kako aktivno, tako i pasivno biračko pravo OSI.

⁷<https://ss-cg.org/>

Ustav Crne Gore proklamuje da je Crna Gora nezavisna i suverena država, republikanskog oblika vladavine, te građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava⁸. Nositelj suverenosti je građanin koji ima crnogorsko državljanstvo, a koji vlast ostvaruje neposredno i preko slobodno izabраних predstavnika.⁹

Crna Gora jemči i štiti prava i slobode, koji su nepovredivi, a svako je obavezan da poštuje prava i slobode drugih.¹⁰ Zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu. Neće se smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju.¹¹ Prava i slobode ostvaruju se na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma. Svi su pred zakonom jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo.¹² Pravo da bira i da bude biran/a ima državljanin Crne Gore koji je navršio 18 godina života i ima najmanje dvije godine prebivališta u Crnoj Gori. Biračko pravo se ostvaruje na izborima, opšte je i jednako. Izbori su slobodni i neposredni, a glasanje je tajno.¹³

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda¹⁴ određuje u članu 14 da se uživanje prava i sloboda obezbjeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su: pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nekom nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status. Protokol broj 12 uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda određuje u članu 1 da niko ne smije biti diskriminisan od strane javnih tijela na bilo kojoj navedenoj osnovi.

⁸ Član 1 Ustava Crne Gore

⁹ Ibidem, član 2

¹⁰ Ibidem, član 6

¹¹ Ibidem, član 8

¹² Ibidem, član 17

¹³ Ibidem, član 45

¹⁴ <https://www.ombudsman.co.me/Propisi.html>

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima OSI koju je Crna Gora ratifikovala 2009,¹⁵ bavi se svim segmentima života OSI. Konvencija obavezuje države potpisnice da priznaju da su sve osobe jednake pred zakonom i imaju pravo na jednaku zaštitu pred zakonom i uživanje jednakih blagodeti zakona, bez ikakvih diskriminacija. Takođe, zabranjuje bilo kakvu diskriminaciju po osnovu invalidnosti i garantuju svim OSI jednaku i efektivnu pravnu zaštitu od diskriminacije po bilo kom osnovu. Da bi promovisale ravnopravnost i ukinule diskriminaciju, države potpisnice treba da preduzmu sve odgovarajuće korake kako bi osigurale pružanje razumnih adaptacija.¹⁶

Konvencija navodi da države potpisnice, među kojima je i Crna Gora, **OSI garantuju njihova politička prava i mogućnost da ta prava uživaju na osnovu jednakosti sa drugima.**¹⁷ U skladu sa tim, Crna Gora se obavezala da:

(a) Osigura da OSI mogu da ostvare efektivno i puno učešće u političkom i javnom životu na osnovama jednakosti sa drugima, neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika, uključujući pravo i mogućnost građana sa invaliditetom da biraju, budu birani, između ostalog kroz:

(i) Osiguravanje da izborni postupak, izborna mjesta i materijali budu odgovarajući, pristupačni i lako razumljivi;

(ii) Zaštitu prava građana sa invaliditetom na tajno glasanje na izborima i referendumima bez zastrašivanja, na mogućnost kandidovanja, efektivnog ostvarivanja mandata i vršenja svih javnih funkcija na svim nivoima vlasti, olakšavajući upotrebu asistivnih i novih tehnologija kada je to primjereno;

(iii) Garantovanje izražavanja slobodne volje OSI kao glasača i radi toga, kada je to potrebno, dopuštanje pružanja asistencije prilikom glasanja građanima sa invaliditetom na njihov zahtjev i od strane lica koje one odaberu;

¹⁵ *Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom sa opcionim protokolom „Sl. list CG“ br. 02/09 od 27.07.2009.*

¹⁶ *Član 5 UN Konvencije o pravima OSI*

¹⁷ *Ibidem, član 29*

(b) Aktivno promoviše okruženje u kome će OSI, bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, moći da ostvare puno i efektivno učešće u vođenju javnih poslova i podstiču učešće ovih lica u javnim poslovima, uključujući:

(i) Učešće u nevladinim organizacijama i udruženjima koje se bave političkim i javnim životom zemlje i u aktivnostima i vođenju političkih partija;

(ii) Osnivanje organizacija OSI i priključivanje takvim organizacijama koje će predstavljati OSI na međunarodnom, nacionalnim, regionalnim i lokalnim nivoima.

UN Komitet za prava OSI je u svojim Zaključnim razmatranjima u odnosu na Inicijalni izvještaj Crne Gore o sprovođenju Konvencije¹⁸ sa zabrinutošću uočio da **određene fizičke i informacione barijere i dalje postoje u izbornom procesu**. Komitet je preporučio Crnoj Gori da izmijeni izborne zakone i poslovničke o radu da bi: **(a) Pružila svim OSI pravo glasa i kandidovanja na izborima; i (b) Osigurala nesmetan fizički pristup glasanju, obezbijedi mehanizme da osigura tajnost glasanja bez obzira na vrstu invalidnosti i dostupnost ostalih izbornih materijala kao što su informacije u pristupačnim formatima u skladu s Opštim komentarom Komiteta br. 2 o pristupačnosti.**

Zemlje članice Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS) obavezale su se 1991. godine, **Dokumentom iz Moskve**¹⁹ da će preduzeti korake da obezbijede jednake mogućnosti za OSI kako bi u cjelosti učestvovala u životu društva u kojem žive, kao i da će promovisati učešće OSI u donošenju odluka o svim temama od njihovog interesa.

Zakon o zabrani diskriminacije²⁰ propisuje da je zabranjen svaki oblik diskriminacije, po bilo kom osnovu. Diskriminacija je, prema ovom Zakonu svako pravno ili faktičko pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu

¹⁸ Zaključna razmatranja Komiteta (Prevod Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore)

¹⁹ DOCUMENT (osce.org)

²⁰ „Službeni list Crne Gore“, br.46/2010, 18/2014 i 042/17

u odnosu na druga lica, koje se zasniva na nekom od ličnih svojstava, među kojima je **invaliditet**.²¹

Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom²² kao *lex specialis*, pod diskriminacijom po osnovu invaliditeta u oblasti političkog i javnog života:

1. uskraćivanje, ograničavanje ili otežavanje ostvarivanja prava na biračko pravo licu ili grupi lica sa invaliditetom u smislu propisa kojima se uređuje izbor odbornika i poslanika;
2. uskraćivanje prava na samostalno glasanje ili glasanje uz pomoć asistenta licu ili grupi lica sa invaliditetom, na zahtjev i po izboru lica ili grupe lica sa invaliditetom;
3. onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje pristupa, kretanja, boravka i rada u prostorijama političkih partija;
4. uskraćivanje ili ograničavanje prava na kandidovanje, imenovanje i izbor na javnu funkciju licu sa invaliditetom ako se ta prava u istoj ili sličnoj situaciji ne uskraćuju ili ne ograničavaju drugim licima;
5. nepreduzimanje i nesprovođenje propisa i mjera organa iz člana 5 stav 1 ovog zakona za stvaranje uslova za puno i efektivno učešće lica sa invaliditetom u vršenju javnih funkcija;
6. odbijanje zahtjeva i utvrđivanje posebnih uslova za učenje lica ili grupe lica sa invaliditetom u nevladine organizacije; i
7. uskraćivanje ili ograničavanje prava licu sa invaliditetom da bira i bude biran u organe upravljanja javnih ustanova, nevladinih organizacija i drugih institucija, kao i da efikasno obavlja dužnosti i javne funkcije na svim nivoima vlasti uz pomoć tehnologija za pomoć licima sa invaliditetom²³.

Najopsežnije, biračkim pravom se svakako bavi **Zakon o izboru odbornika i poslanika**²⁴, na čiji je sadržaj odnose kreirane **Preporuke**.

²¹ Član 2 Zakona o zabrani diskriminacije

²² „Službeni list Crne Gore”, br. 035/15, 044/15

²³ Član 25 Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom

²⁴ „Službeni list Republike Crne Gore”, br. 004/98, 005/98, 017/98, 014/00, 018/00, „Službeni list Savezne Republike Jugoslavije”, br. 073/00, 009/01, 041/02, 046/02, 045/04, 048/06, 056/06, „Službeni list Crne Gore”, br. 046/11, 014/14, 047/14, 012/16, 060/17, 010/18, 109/20).

Standardi pristupačnosti javnih objekata za OSI definisani su **Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata**, te bliže **Pravilnikom o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom**.²⁵ Navedeni Pravilnik propisuje da **rampa**, između ostalog, mora biti **nagiba do 5%**, **širine najmanje 120 cm** u spoljašnjem prostoru, odnosno najmanje 90 cm u unutrašnjem prostoru, čvrstu površinu obrađenu protiv klizanja, te ogradu sa rukohvatima.²⁶ **Lift**, treba da ima dimenzije **110 x 140 cm** u unutrašnjosti, rukohvat u liftu na visini od 90 cm, te **zvučnu najavu**, i informacije na Brajevom pismu na komandnoj ploči.²⁷ **Ulazni prostor** objekta mora da ima jednokrillna vrata širine korisnog prostora od najmanje 110/210 cm, ili dvokrillna vrata širine korisnog prostora od najmanje 2 x 90/210 cm, koja se otvaraju prema spolja ili klizno, a **prag vrata** ne može biti viši od 2 cm.²⁸ **Hodnici** moraju da imaju širinu najmanje 150 cm, a sve hodne površine treba da budu u istom nivou.²⁹

Pravilnik se posebno bavi i uređenjem **glasačke kabine**. **Glasačka kabina za lica koja koriste invalidska kolica** mora da ima gornju **ploču izvedenu na visini od najviše 85 cm**, obezbijeden slobodan prostor u kabini u radijusu od 150 cm, te da bude izvedena najbliže ulazu u prostor i/ili prostoriju u kojoj se obavlja glasanje³⁰, a od ulaznih vrata objekta do **glasačke kabine za lica oštećenog vida** treba da bude postavljena taktilna crta vođenja širine najmanje 40 cm sa užljebljenjima u smjeru vođenja. Ako se u objektu nalaze tri ili više glasačkih kabina istog tipa, jedna od njih mora ispunjavati uslove pristupačnosti.³¹

Parking mjesto mora biti smješteno najbliže pristupačnom ulazu u objekat i mora da bude veličine 370 x 500 cm za jedan automobil, te 590 x 500 cm za dva automobila.³² Na javnom parkiralištu i u javnoj garaži, kao i uz objekat izvodi se 5% pristupačnih parkirališnih mjesta u odnosu na ukupni broj parkirališnih mjesta (najmanje jedno).³³

²⁵ <https://www.gov.me/dokumenta/85a0d4a1-c6f9-438b-8257-00a6493d49ce>

²⁶ Član 11 Pravilnika o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom

²⁷ Ibidem, član 13

²⁸ Ibidem, član 17

²⁹ Ibidem, član 18

³⁰ Ibidem, član 27

³¹ Ibidem

³² Ibidem, član 40

³³ Ibidem, član 51

DIK je na sjednici održanoj 23. marta 2022. godine³⁴ razmotrila i usvojila inicijative SSCG i Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore, izmijenila **Pravila o određivanju i uređenju biračkih mjesta i o mjerama kojima se obezbjeđuje tajnost glasanja**³⁵ i **Pravila o jedinstvenim standardima za izborni materijal**³⁶, te uputila akt svim OIK i naložila da obrate pažnju na izmijenjene odredbe, neophodnost njihove primjene, kako bi se obezbjedili uslovi za samostalno i tajno glasanje OSI.

U skladu sa ovim Pravilima, najznačajnije novine u izbornom procesu tiču se sljedećih pitanja:

1. **Šablon za glasanje mora biti izrađen od odgovarajućeg materijala u tamnoplavoj boji**, te pratiti izgled glasačkog listića, sa **metalnim prstenovima**, kako bi se obezbijedila tajnost glasanja. Do sada šablon, koji inače prati izgled glasačkog listića, nije imao prstenove već samo otvore, pa su postojale pritužbe da prilikom glasanja na šablonu ostaju tragovi hemijske olovke čime se narušava tajnost glasanja. Uvođenjem novog šablona sa metalnim prstenovima **eliminiše se ugrožavanje tajnosti glasanja**.
2. Kako bi svaka OOV mogla da se upozna sa **sadržajem glasačkog listića**, na svakom BM moraju se nalaziti **dva glasačka listića na Brajevom pismu**. Ona su dio izbornog materijala informativnog karaktera. Iako svjesna činjenice da Brajevo pismo nije kodifikovano u crnogorskom pravnom sistemu, DIK je bila stava da je potrebno napraviti iskorak u cilju unapređenja prava OSI u ovom dijelu.
3. Kutija za glasanje treba biti postavljena na ravnoj površini čija visina nije veća od 40 cm kako bi lica niskog rasta i korisnici/e kolica mogli samostalno da stave glasački listić u glasačku kutiju. Do sada su članovi/ice BO spuštali glasačku kutiju kada glasa lice niskog rasta ili korisnik/ca kolica, što je ugrožavalo tajnost glasanja BSI. DIK je zaključila da BM mora biti uređeno na način da svi članovi/ice BO imaju nesmetan pogled na glasačku kutiju.

³⁴ <https://dik.co.me/novine-u-izbornom-procesu-koje-se-odnose-na-osobe-sa-invaliditetom/>

³⁵ "Službeni list Crne Gore", br. 011/16, 076/17 i 033/22

³⁶ "Službeni list Crne Gore", br. 015/14, 005/22 i 033/22

4. Po pitanju **uređenja BM**, DIK je u skladu sa svojim nadležnostima izdala uputstvo OIK da u unutrašnjosti BM budu postavljene **tamno crvene etison trake** koje će olakšati OOV orjentisanje do stola gdje preuzimaju glasački listić i dalje do kabine za glasanje. Osim navedenog, prilikom određivanja BM OIK je dužna da vodi računa da ista budu određena u objektima koji su prilagođeni OSI.

Pravni okvir u Crnoj Gori u velikoj mjeri garantuje nesmetano ostvarivanje biračkog prava za OSI. Zakon o izboru odbornika i poslanika sadrži nekoliko normi koje se odnose na uslove za ravno-pravno ostvarivanje aktivnog biračkog prava kao što su: dobijanje obavještenja o BM u zahtijevanom pristupačnom formatu, glasanje uz pomoć asistenta kojeg odabere sam BSI, glasanje putem pisma i mogućnost glasanja uz korišćenje šablona za glasački listić. Zakon ne propisuje izgled šablona, ni materijal od koga treba da bude izrađen, kako bi se obezbijedila apsolutna tajnost glasanja, već je to propisano podzakonskim aktima DIK. Međutim, Zakon ne propisuje obavezu da BM moraju biti pristupačna za sve OSI, a što obuhvata obavezu pristupačnosti prilaza, ulaznog prostora i nesmetanog kretanja na samom BM. No, i norme koje su adekvatne unazad deset godina se nedosljedno implementiraju od strane izborne administracije, a na čemu se mora dodatno raditi.

Zakon ne predviđa profesionalizaciju izborne administracije, a ona je od krucijalnog značaja. Članovi/ce DIK i OIK moraju biti profesionalci, a ne predstavnici/ce političkih partija, kako bi se akcenat postavio na unapređenju izbornog procesa. Takođe, Zakon ne propisuje kaznene odredbe zbog nečinjenja, odnosno neprimjenjivanja zakonskih normi, a njihovo uvođenje doprinijelo bi jačanju svijesti svih aktera u izbornom procesu.

ORGANI ZA SPROVOĐENJE IZBORA

Organi za sprovođenje izbora su: DIK, 25 OIK (svaka lokalna samouprava, Prijestonica i Glavni grad) i BO. Prema trenutno važećem Zakonu, slijede opisi i nadležnosti.

DIK ima stalni i prošireni sastav. Stalni sastav DIK čine: **predsjednik/ca i deset članova/ica**, dok prošireni sastav čine po jedan/na opunomoćeni/a predstavnik/ca podnosioca izborne liste.

Predsjednika/cu DIK imenuje Skupština na osnovu javnog konkursa. Aktuelni predsjednik DIK nije predstavnik političke partije. U nadležnosti DIK³⁷ je staranje o zakonitom sprovođenju izbora, praćenje primjene zakona, usklađivanje rada OIK, te vršenje nadzora nad njihovim radom, te utvrđivanje jedinstvenih standarda za izborni materijal. DIK ima svoju veb stranicu³⁸ na kojoj objavljuje sve akte i podatke od značaja za sprovođenje izbora, kao i privremene i konačne rezultate glasanja na svakom BM, koja nije u potpunosti pristupačna za korisnike/ce s invaliditetom.

U odnosu na sprovođenje izbornih radnji za Parlamentarne izborne, DIK je odgovorna za nabavku i distribuciju izbornog materijala OIK, među kojima izdvajamo šablone za glasanje i informativnu brošuru na Brajevom pismu.

OIK u stalnom sastavu imenuje skupština opštine prema utvrđenim pravilima. ³⁹ OIK čine: **predsjednik/ca i četiri člana/ice** u stalnom sastavu i po jedan/na opunomoćeni/a predstavnik/ca podnosioca izborne liste. OIK se staraju i organizuju tehničke pripreme za zakonito sprovođenje izbora. Uz to, određuju BM, te obrazuje BO⁴⁰ i imenuje predsjednika/cu i članove/ice BO za izbor odbornika/ca i poslanika/ca i organizuje njihovu edukaciju (obuku) o procedurama za rad BO. OIK koriste veb sajt DIK.

BO čine **predsjednik/ca i četiri člana/ice** u stalnom sastavu i po jedan/na opunomoćeni/a predstavnik/ca podnosioca izborne liste⁴¹. Svakoj političkoj partiji zastupljenoj u odgovarajućoj skupštini pripada broj predsjednika/ca BO srazmjerno proporcionalnoj zastupljenosti odborničkih mjesta u skupštini, a BM na kojima bi pojedina politička partija predlagala predstavnika/cu za predsjednika/cu BO, OIK određuje žrijebom. BO imenuje se za svako BM, najkasnije 10 dana prije dana određenog za održavanje izbora. Izuzetno, na obrazloženi zahtjev, sastav BO može se mijenjati i nakon isteka roka od 10 dana, a najkasnije 12 sati prije otvaranja BM.

³⁷ Član 32 Zakona o izboru odbornika i poslanika

³⁸ <https://dik.co.me/>

⁴⁰ Ibidem, član 27

⁴¹ Ibidem, član 35

Predsjednika/cu i članove/ice BO kao i opunomoćene predstavnike/ce podnosilaca izbornih lista, u slučaju njihove odsutnosti ili spriječenosti, u vršenju poslova i zadataka BO zamjenjuju njihovi **zamjenici/e**. BO neposredno sprovodi glasanje na BM, te se stara o održavanju reda na BM za vrijeme glasanja, a određuje, iz reda svojih članov/icaa, četiri povjerenika/ice za glasanje van BM.⁴² Bliža pravila o radu BO uređuje DIK.

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE IZBORNOG ZAKONODAVSTVA U ODNOSU NA OSOBE S INVALIDITETOM

Preporuke koje slijede izrađene su na osnovu trenutno važećeg Zakona o izboru odbornika i poslanika, izvještaja međunarodnih⁴³ i domaćih organizacija⁴⁴, analizom pravnog okvira i iskustva BSI⁴⁵.

1. OSNOVNE ODREDBE

ZAKON DA REGULIŠE PRISTUPAČNOST IZBORA ZA OSI.

Član 1 Zakona o izboru odbornika i poslanika propisuje šta se istim uređuje. Među navedenim nedostaje PRISTUPAČNOST IZBORA, iako u Zakonu stoji "... i druga pitanja od značaja za organizaciju i sprovođenje izbora."

Neophodno je naglasiti i obavezati sve koji primjenjuju Zakon da isti reguliše i pristupačnost izbora za OSI. Pritom, pristupačnost, kao pravo i kao načelo definisano u UN Konvenciji, obuhvata pristupačnost fizičkog okruženja i objekata, informacija, komunikacija, informaciono-komunikacionih tehnologija i sistema, usluga i saobraćaja.

⁴² Ibidem, član 37

⁴³ Izvještaji ODIHR

⁴⁴ Izvještaji Saveza slijepih Crne Gore, Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore

⁴⁵ Izvještaji Misije OEBS u Crnoj Gori, zaključci sa održanih fokus grupa

BIRAČI/ICE IMAJU PRAVO DA PREKO MEDIJA, U FORMATU PRISTUPAČNOM NJIMA, BUDU OBAVIJEŠTENI O IZBORNIM PROGRAMIMA I AKTIVNOSTIMA PODNOSILACA/TELJKI IZBORNIH LISTA, KAO I O KANDIDATIMA/KINJAMA SA IZBORNIH LISTA.

Trenutno stanje pokazuje da osobe s različitim vrstama invaliditeta nijesu obaviještene o izbornim programima, zbog nepristupačnosti dostupnih informacija. Izostaje tumačenje na znakovnom jeziku, audio deskripcija, lako razumljiv format, te titl, transkript. Sve navedeno uskraćuje pravo BSI da se pravovremeno i tačno informišu, te donesu odluku na osnovu raspoloživih informacija, jednako kao i drugi birači/ce, građani/ke Crne Gore.

2. BIRAČKO PRAVO

ZAKON DA REGULIŠE AFIRMATIVNU AKCIJU ZA PASIVNO BIRAČKO PRAVO OSI.

Važeća odredba o biračkom pravu ne predstavlja prepreku OSI da se kandiduju na izborima i da budu birani. Međutim, opšta odredba nije dovoljna da omogući i podstakne njihovu kandidaturu, jer OSI nijesu u istoj poziciji sa kandidatima/kinjama bez invaliditeta, odnosno nemaju jednake mogućnosti za kandidovanje, pa opšta odredba ne može obezbijediti njihovo učešće na ravnopravnoj osnovi s drugima. Zbog navedenog, potrebno je propisati afirmativnu akciju za OSI da se kandiduju na izborima, a što je u skladu sa Ustavom Crne Gore.

3. ORGANI ZA SPROVOĐENJE IZBORA

VEB STRANICE SVIH IZBORNIH KOMISIJA MORAJU BITI USKLAĐENE SA STANDARDIMA E-PRISTUPAČNOSTI.

U dijelu koji se tiče javnosti rada organa za sprovođenje izbora, a u cilju jednake pristupačnosti informacija OSI potrebno je precizirati obavezu dostupnosti informacija u pristupačnim formatima OSI, koji se odnose na prilagođene veb stranice DIK i OIK.

Veb stranice izbornih komisija moraju pratiti standarde e-pristupačnosti: međunarodni tehnički standard ISO/IEC 40500:2012 - Smjernice za pristupačnost web sadržaja (eng. Web Content Accessibility Guidelines 2.0 - WCAG 2.1), koji je razvijen u okviru inicijative međunarodnog konzorcijuma za internet (eng. W3C WAI - Web Content Initiatives) kao i postojeće Smjernice koje je u prethodnom periodu izradilo Ministarstvo javne uprave u saradnji sa SSCG, te Pravilnikom o standardima e- pristupačnosti koji je Ministarstvo javne uprave objavilo 21. oktobra 2020⁴⁶. Pravilnik jasno navodi obavezu da sve sastavne djelove korisničkog prikaza aplikacije i navigacije korisnici/ce mogu nesmetano koristiti, a naročito OSI i da sadržaju usluge elektronske uprave mogu pristupiti uz pomoćne tehnologije kojima se služe.

Implementiranje standarda e-pristupačnosti je obaveza koja omogućava da korisnici/ce s invaliditetom mogu naći, čitati, dijeliti sadržaj sa veb stranica. Sadržaj se odnosi kako na samu veb stranicu i vijesti, tako i na e-dokumenta koja se objavljuju na istom.

SJEDNICE DIK DA PRATI PREVOD NA ZNAKOVNI JEZIK.

Neophodno je da sjednice DIK budu ispraćene prevodom na znakovni jezik, kako bi i osobe oštećenog sluha mogle pristupiti i raspolagati informacijama sa iste, pravovremeno i neposredno.

⁴⁶ Sl. list CG broj 105/2020 od 29.10.2020.

NADLEŽNOST OIK DA ODREĐUJE PRISTUPAČNA BIRAČKA MJESTA ZA OSI ZA IZBOR ODBORNIKA/CA I POSLANIKA/CA.

Uz sve već navedene nadležnosti OIK koje propisuje Zakon, u dijelu koji se odnosi na određivanje BM, obavezati da OIK određuje pristupačna BM za OSI, kako bi predstavnici/ce OIK u pripremnim izbornim radnjama bile obavezne da određuju pristupačna BM, čime bi se eliminisala trenutna diskriminacija OSI. Iskustva sa prethodnih izbornih ciklusa pokazuju da je neophodna bliža saradnja Ministarstva unutrašnjih poslova i OIK u procesu predlaganja i određivanja pristupačnih BM, jer praksa pokazuje pasivnost u ovom segmentu.

OIK DA ODGOVARAJU DIK ZA NEPOŠTOVANJE ZAKONSKI PREDVIĐENIH NORMI.

OIK obavezati da odgovaraju DIK za svako nepoštovanje zakonski predviđenih normi u radu.

DIK DA PREUZME NADLEŽNOSTI U OKVIRU ODRŽAVANJA SVIH IZBORNIH CIKLUSA.

Nadležnost DIK treba, pored ostalog, proširiti i mogućnošću da preuzme nadležnost OIK kada su u pitanju lokalni, a ne samo izbori za poslanike/ce i Predsjednika/cu.

Preuzimanje nadležnosti DIK obavlja u slučaju lokalnih izbora onda kada OIK ne sprovodi iste u skladu sa zakonski predviđenim normama.

DATI PRIORITET DEPOLITIZACIJI IZBORNE ADMINISTRACIJE NA SVIM NIVOIMA I OMOGUĆITI ADEKVATNO SPROVOĐENJE IZBORNIH PROCESA OD STRANE IZBORNIH TIJELA.

U odnosu na sastav DIK i OIK, treba pristupiti profesionalizaciji ovih tijela u cilju izbora profesionalaca na osnovu referenci koji bi na taj način u kontinuitetu pratili izborni proces i bili kvalifikovani za posao koji obavljaju.

Dosadašnje iskustvo sa čestim promjenama sastava izbornih komisija dovelo je u praksi do nemogućnosti realizacije novina u izbornom procesu koji se tiču OSI, imajući u vidu da su se izborne komisije uglavnom sastajale samo tokom trajanja izbornog procesa, te su članovi/ice uglavnom bili neinformisani i/li nezainteresovani (jer su politički kandidovani/e i zastupaju interese partija koje predstavljaju) kada su u pitanju prava OSI u izbornom procesu. Političkim subjektima treba ostaviti mogućnost određivanja članova/ica u proširenom sastavu komisija, ali bez prava glasa.

DIK treba da čine profesionalci, eksperti/kinje izbornog procesa koji bi se birali na javnom konkursu u Skupštini, dok bi OIK bile sastavljene od 3 člana/ice koji moraju imati neophodno iskustvo u izbornom procesu. U cilju jačanja nezavisnosti u radu, mandat članovima/icama bi trebao biti od 5-7 godina. Na ovaj način izbjegava se poklapanje mandata članova/ica DIK sa mandatom poslanika/ca.

BIRAČKI ODBOR DA SE PROFESIONALIZUJE.

Kada je u pitanju sastav BO potrebno je razmotriti mogućnost njihove (polu) profesionalizacije na način da bi se makar dio članova/ica birao od predstavnika/ca javne uprave i lokalne samouprave. Takođe, neophodno je revidirati rok za promjenu članova/ica BO, na 7 dana prije održavanja izbora, jer je u skladu sa važećim zakonom svega 12 sati prije izbora, te razloge u vezi izmjene sastava BO OIK treba da cijene imajući u vidu objektivne razloge za njihovom promjenom.

ČLANOVI/CE BO OBAVEZATI DA POSJEDUJU SERTIFIKATE ZA SPROVOĐENJE IZBORNIH RADNJI.

Zakonom je neophodno propisati i obavezati da članovi/ce BO moraju pohađati obuke, nakon kojih će im biti izdati sertifikati kao potvrda da mogu obavljati izborne radnje. Na ovaj način podiže se nivo znanja o izbornom procesu uopšte, ali i o pravima OSI. Sadašnje rješenje daje mogućnost imenovanja u sastav BO članova/ica koji nisu prisustvovali edukacijama te nemaju potrebna znanja i vještine. Upravo se najviše nepravilnosti na izborni dan odnosi na rad članova/ica biračkih odbora.⁴⁷

⁴⁷ Savez slijepih Crne Gore - Finalni izveštaj o posmatranju vanrednih parlamentarnih izbora 11.juna 2023, <https://ss-cg.org/>

Takođe, u cilju uniformisanog treninga, neophodno je da edukacije članova/ica BO budu u nadležnosti DIK kako bi se obezbijedila ujednačena i pravovremena edukacija.

4. PREDLAGANJE I UTVRĐIVANJE IZBORNIH LISTA

OSI DA BUDU ZASTUPLJENE NA IZBORNIM LISTAMA.

U cilju podsticanja jednakosti OSI, potrebno je predvidjeti zastupljenost OSI na izbornim listama. To bi trebalo uraditi na način da, na izornoj listi, mora biti zastupljeno 5% kandidata/kinja s invaliditetom, uz poštovanje postojeće norme koja se odnosi na kandidate/kinje manje zastupljenog pola. Pozicija kandidata/kinja s invaliditetom na izbornim listama bila bi takva da, među svakih 10 kandidata/kinja, bude najmanje jedan kandidat/kinja s invaliditetom, sve dok se ne ispuni kvota.

ZBIRNA IZBORNA LISTA DA SE OBJAVLJUJE NA VEB STRANICI DIK I DA BUDE PRISTUPAČNA ZA SVE OSI.

Zakonom je neophodno precizirati da se utvrđena zbirna izborna lista objavljuje na internet stranici DIK-a, te da objavljeni dokument mora biti kreiran u skladu sa standardima e-pristupačnosti.

5. PREDSTAVLJANJE PODNOSILACA/TELJKI IZBORNIH LISTA I KANDIDATA/KINJA SA IZBORNIH LISTA

PODNOSIOCI/TELJKE IZBORNIH LISTA I KANDIDATI/KINJE ZA UČEŠĆE NA IZBORIMA OBAVEZUJU SE DA OBAVJEŠTAVAJU GRAĐANE/KE U SKLADU SA STANDARDIMA PRISTUPAČNOSTI.

Zakonom je neophodno propisati da podnosioci/teljke izbornih lista i kandidati/kinje za učešće na izborima, u toku izborne kampanje, imaju obavezu obavještavati građane/ke u skladu sa standardima pristupačnosti.

Navedeno podrazumijeva obavezno titlovanje svih video sadržaja, opisivanje svih grafikona i fotografija u objavama u internet prostoru, kao i prilagođavanje poruka usmjerenih javnosti u lako razumljivom jeziku.

UČESNICI/CE U PREDIZBORNOJ KAMPANJI DUŽNI SU DA ZAŠTITE LJUDSKA PRAVA I DOSTOJANSTVO OSI.

U toku predizborne kampanje, primjetan je neadekvatan pristup prema OSI, te su se mogli čuti razni izrazi koji ugrožavaju dostojanstvo OSI. U vezi s tim, neophodno je dodati normu koja bi obavezala učesnike/ce u predizbornoj kampanji da poštuju ljudska prava, ljudsku raznolikost i dostojanstvo OSI.

6. SPROVOĐENJE IZBORA

ODREĐIVANJE BM DA BUDE U NADLEŽNOSTI OIK UZ OBAVEZNE KONSULTACIJE SA ORGANIZACIJAMA OSI.

Zakonom je neophodno propisati da određivanje BM bude u nadležnosti OIK. Nadalje, pri određivanju BM, OIK da budu dužne da izvrše konsultacije s organizacijama OSI koje sprovode aktivnosti u oblasti izbora. Na ovaj način se obezbjeđuje svrsishodno učešće organizacija OSI, u skladu s odredbama i duhom Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom.

BM DA ISPUNJAVAJU STANDARDE PRISTUPAČNOSTI ZA OSI.

BM moraju ispunjavati sve standarde pristupačnosti za OSI, u skladu sa propisima koji se odnose na uređenje prostora i izgradnju objekata kako bi se omogućilo samostalno kretanje OSI. Standardi pristupačnosti odnose se na:

- Okolinu: postojanje adekvatnog parkinga;
- Prilaz: adekvatna visina trotoara, ivičnjaka, bez drugih prepreka u vidu stubića i sl;
- Ulazni prostor: postojanje rampe adekvatnog nagiba, širina vrata, širina hodnika;
- Unutrašnjost: pravilno postavljene etison trake, visina glasačke kutije, niža polica u kabini za glasanje, osvjetljenost.

BM SE UREĐUJE TAKO DA IMA DOVOLJNO PROSTORA ZA SVE.

U članu 65 dodati da BM mora da ima dovoljno prostora da ne samo svi članovi/ice BO, već i svi birači/ice mogu nesmetano imati pristup biračkim kutijama i biračkom materijalu.

OSI DOZVOLITI POTPISIVANJE IZVODA IZ BIRAČKOG SPISKA FAKSIMILOM.

Birač/ica svojim ručnim potpisom na izvodu iz biračkog spiska potvrđuje prijem glasačkog listića. Nažalost, u Crnoj Gori još uvijek nije donešen Zakon o korišćenju faksimila, koji bi omogućio da se OSI mogu potpisati faksimilom. Trenutna rješenja ugrožavaju dostojanstvo OSI, jer članovi/ce BO nekada zahtijevaju da BSI umjesto potpisa faksimilom, stave otisak prsta. Stoga je neophodno omogućiti da se OSI mogu potpisati i faksimilom.

ZA SVAKO BM OBEZBIJEDITI PRISTUPAČNU PROSTORIJU.

U članu 72, za svako biračko mjesto obezbijediće se pristupačna prostorija u kojoj je moguće obezbijediti tajnost glasanja.

ODREDBU O GLASANJU UZ POMOĆ ASISTENTA/KINJE DEFINISATI UVAŽAVAJUĆI PRINCIPE LJUDSKIH PRAVA, BEZ NAGLASKA NA LIČNIM KARAKTERISTIKAMA BIRAČA/ICA.

Važeću odrebu u stavu 1, člana 84, neophodno je preformulisati na način da akcenat ne stavlja na ličnim karakteristikama ili razlozima zbog kojih je asistencija druge osobe potrebna, jer je u slučaju OSI asistencija druge osobe njihovo pravo.

U tom smislu, važeću odredbu treba preformulisati na način da se predviđa da birač/ica, kojem je radi glasanja potrebna tehnička pomoć druge osobe, ima pravo da to učini uz pomoć asistenta/kinje kojeg on/a sam odredi, a koji je dužan da listić popuni, odnosno glasanje obavi na način na koji mu birač/ica naloži.

ŠABLON ZA GLASANJE MORA OSIGURATI TAJNO GLASANJE.

Pored oblika i izgleda šablona za glasački listić, Zakonom je neophodno propisati boju i materijal od kog se izrađuje šablon. Dakle, da je tamnoplave boje, od čvrstog materijala sa prorezima koji omogućavaju tajnost.

Članovi/ice BO su obavezni da šablone za glasački listić postave na sto gdje sjedi BO, kako bi po dolasku BSI odmah ustupili šablon za glasanje sa glasačkim listićem. Članovi/ice BO su u obavezi da glasački listić ubace u šablon, tako da se vide brojevi izbornih lista u proredima.

INFORMACIJE, NA IZBORNI DAN, NA BM, DA BUDU U PRISTUPAČNOM FORMATU.

Zakonom je neophodno precizirati da se u vrijeme glasanja zbirna izborna lista, sa nazivima izbornih lista i imenima kandidata/kinja, mora istaći na BM na način da gornja ivica liste ne bude iznad 160cm. Sadržaj liste mora biti odštampan u nekom od najadekvatnijih fontova (Arial, Calibri, Tahoma, Verdana, Times New Roman) sa uvećanim fontom, koji ne smije biti ispod 18, većeg proreda između redova, kao i na Brajevom pismu.

7. UTVRĐIVANJE I OBJAVLJIVANJE REZULTATA IZBORA

ZAPISNIK O RADU BO DA BUDE U PRISTUPAČNOM DIGITALNOM FORMATU.

Budući da BO po završetku glasanja, pristupaju utvrđivanju rezultata glasanja na BM,⁴⁸ nakon čega izrađuju zapisnik o radu BO, preporučuje se da zapisnik bude u pristupačnom digitalnom formatu, kako bi bio dostupan svima članovima/icama ili posmatračima/icama.

IZVJEŠTAJI OIK DA BUDU U PRISTUPAČNOM DIGITALNOM FORMATU.

Preporučuje se da izvještaji OIK o rezultatima glasanja za izbor poslanika/ca i odbornika/ca, koji se dostavljaju DIK budu u pristupačnom digitalnom formatu.

Budući da OIK dostavljaju izvještaj sa zapisnikom o svom radu nakon izbornog dana, preporučuju se da ti izvještaji budu u pristupačnom digitalnom formatu.

OBRASCI ZA PRIGOVOR DA BUDU U PRISTUPAČNOM DIGITALNOM FORMATU.

Zakonom je potrebno predvidjeti obavezu da obrasci za prigovor budu u pristupačnom digitalnom formatu, s obzirom na to da OSI do sada nijesu imale mogućnost prigovora upravo zbog nedostatka istog, koji ih je diskriminisao u odnosu na druge građane/ke.

REZULTATI IZBORA DA SE OBJAVLJUJU U PRISTUPAČNIM FORMATIMA.

Privremeni i konačni rezultati izbora se moraju objavljivati u formatima koji su pristupačni OSI: digitalni format, audio format, Brajevo pismo, uvećan format, lako razumljiv jezik.

⁴⁸ Član 89 Zakona o izboru odbornika i poslanika.

8. ZAŠTITA BIRAČKOG PRAVA

OBAVEZATI ORGANE I INSTITUCIJE, NADLEŽNE ZA SPROVOĐENJE IZBORA, DA SVA OBAVJEŠTENJA BUDU PRISTUPAČNA ZA OSI.

Neophodno je Zakonom predvidjeti obavezu da organi i institucije, nadležni za sprovođenje izbora, koji su dužni u toku izbornog postupka obavještavati birače/ice o njihovim biračkim pravima i načinu zaštite tih prava (shodno članu 106 aktuelnog zakona), to čine blagovremeno i u formatu koji je pristupačan OSI.⁴⁹

Takođe, nadležne institucije moraju biti obavezne da svoje izborne i programske manifeste i druge informacije koje su važne za ostvarivanje i zaštitu biračkih prava, kao i internet prezentacije, prilagode u pristupačnim formatima OSI.

PRIGOVOR I ODGOVOR NA ISTI DA BUDU U PRISTUPAČNOM FORMATU.

Neophodno je zakonom predvidjeti da prigovor koji svaki birač/ica, kandidat/kinja ili podnosilac/teljka izborne liste ima pravo da podnese nadležnoj izbornoj komisiji zbog povrede biračkog prava u toku izbora, bude u pristupačnom obliku OSI.⁵⁰ Takođe, prigovor koji se podnosi DIK protiv odluke, radnje ili propusta OIK mora biti u pristupačnom formatu OSI. Rješenje koje izborna komisija donosi u roku od 24 časa od časa prijema prigovora, mora se dostaviti podnosiocu/teljki prigovora u pristupačnom formatu.

9. POSMATRAČI/ICE IZBORA

OBRAZAC PRIJAVE DA BUDE U PRISTUPAČNOM FORMATU.

Zakonom treba predvidjeti obavezu da obrazac prijave koju domaće nevladine organizacije, zainteresovane za praćenje izbora, podnose DIK, bude u pristupačnom formatu, kao i da službena ovlašćenja ili rješenja kojim se eventualno odbija izdavanje ovlašćenja budu pristupačna OSI.

⁴⁹ Shodno članu 106 Zakona o izboru odbornika i poslanika, Organi nadležni za sprovođenje izbora dužni su da u toku izbornog postupka da obavještavaju birače o njihovim biračkim pravima i o načinu zaštite tih prava.

⁵⁰ Shodno članu 107, svaki birač, kandidat i podnosilac izborne liste ima pravo da podnese prigovor nadležnoj izbornoj komisiji zbog povrede biračkog prava u toku izbora.

Ista preporuka treba da bude za popunjavanje obrasca od strane međunarodnih organizacija za praćenje izbora, koji se dostavljaju Ministarstvu vanjskih poslova, koje izdaje identifikacionu karticu (da bude u pristupačnom formatu).

10. KAZNENE ODREDBE

PREDVIDJETI KAZNENE ODREDBE ZA KRŠENJE STAN- DARDA PRISTUPAČNOSTI.

Novčanom kaznom kazniti pravno lice za prekršaj, ukoliko:

1. Uskrati, ograniči ili oteža OSI glasanje na BM na kojem je ona upisana u birački spisak, na način i u formi koju ona izabere (samostalno, uz pomoć asistenta, uz pomoć šablona za glasački listić);
2. Onemogući glasanje OSI putem pisma.

ZAKLJUČAK

Proces sveobuhvatne izborne reforme je neophodan u Crnoj Gori. Po uspostavljanju novog saziva Skupštine, prioritetno je potrebno pristupiti izmjenama u izornoj reformi, te radu na novom Zakonu, koji će obuhvatiti sve naučene lekcije iz prethodnog perioda.

Na osnovu dosadašnje prakse, iskustva, nastale su Preporuke koje su pred vama, a koje imaju za cilj da omoguće ravnopravno učešće OSI u političkom i javnom životu, kroz postizanje većeg stepena pristupačnosti izbornog procesa, te mogućnosti da OSI biraju i budu birani.

Na osnovu istih, SSCG će pokušati da utiče da dođe do željenog cilja, da se obezbjedi i osigura svrsishodno učešće organizacija OSI u procesu izborne reforme, te eliminiše svaki oblik diskriminacije BSI.

Stoga još jednom pozivamo sve institucije/organizacije da u saradnji sa Savezom i ostalim organizacijama civilnog društva, sistemski i kontinuirano implementiraju gorenavedene preporuke u okviru izborne reforme kako bi se ostvarila sva ustavom zagarantovana prava OSI.

O SAVEZU SLIJEPIH CRNE GORE

Savez slijepih Crne Gore (SSCG) je nevladina, neprofitna organizacija, koja okuplja oko 1000 osoba potpuno i djelimično oštećenog vida, a koje su učlanjene u osam lokalnih organizacija slijepih. Lokalne organizacije slijepih pokrivaju područje svih opština u našoj zemlji. Savez je osnovan 11. aprila 1947. godine na Cetinju, a sadašnje sjedište je u Podgorici. Već sedam i po decenija, otkako je formiran, Savez je pokretao brojne zakonodavne inicijative, koje su imale za cilj unapređenje, zaštitu i dosljednu primjenu širokog spektra prava osoba oštećenog vida, kao i na razvoju različitih vrsta programa i servisa, kojima se podstiče podizanje nivoa svijesti šire društvene zajednice, ali i samih osoba oštećenog vida o njihovim potrebama, mogućnostima, potencijalima, samostalnom kretanju i življenju, obrazovanju i zapošljavanju, pravu na jednak i dostojanstven položaj u društvu, izbornim pravima itd.

Vizija SSCG je da su osobe oštećenog vida osnažene i uključene u društvo.

Misija SSCG je uključenost osoba oštećenog vida kroz podsticanje i sprovođenje aktivnosti koje ističu sposobnosti i jačaju njihovu ličnost.

Više o Savezu slijepih Crne Gore možete pročitati na <https://ss-cg.org/>.

ČLANOVI/CE RADNE GRUPE ZA IZRADU PREPORUKA ZA UNAPREĐENJE IZBORNOG ZAKONODAVSTVA U ODNOSU NA OSOBE S INVALIDITETOM

1. Goran Macanović, izvršni direktor Saveza slijepih Crne Gore;
2. Darko Brajović, nacionalni savjetnik u programu za demokratizaciju, Misija Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju-OEBS u Crnoj Gori;
3. Katarina Bigović Kulić, pomoćnica direktora Saveza slijepih Crne Gore;
4. Marina Vujačić, izvršna direktorica Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore;
5. Nikola Mugoša, predsjednik Državne izborne komisije;
6. Nikoleta Đukanović, politikološkinja i docentkinja na Univerzitetu Donja Gorica;
7. Nikolina Miljić, socijalna radnica u Savezu slijepih Crne Gore.

Preporuke su kreirane kroz projekat Biram da biram, koji realizuje Savez slijepih Crne Gore. Projekat je podržan od strane Centra za građansko obrazovanje (CGO) u okviru programa „OCD u Crnoj Gori – od osnovnih usluga do oblikovanja politika – M’BASE“ koji finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave.

Sadržaj ovog dokumenta isključiva je odgovornost Saveza slijepih Crne Gore i ne odražava nužno stavove CGO-a, Evropske unije ili Minis

